

УДК 159.9

ЛЮДМИЛА МУХІНА

м. Миколаїв

lyudmila-kanivec@mail.ru

СТРУКТУРА КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті здійснено теоретичний огляд наукової літератури з проблематики конфліктологічної компетентності вчителя. Обґрунтовано актуальність дослідження проблеми конфліктологічної компетентності. Визначено, що формування конфліктологічної компетентності є одним з пріоритетних завдань в умовах професійної підготовки майбутніх вчителів під час навчання у ВНЗ. Встановлено, що конфліктологічна компетентність є складним, багатоаспектним феноменом. З'ясовано, що підходи до визначення структурних компонентів конфліктологічної компетентності майбутнього вчителя залежать від теоретико-методологічних позицій їх дослідження. На основі проведеного аналізу виділено структурні компоненти конфліктологічної компетентності майбутнього вчителя.

Ключові слова: конфліктогени, конфліктологічна освіта, конфліктологічна культура, конфліктологічна компетентність, конфліктологічна підготовка, суб'єкти освітньої діяльності, конфліктологічна грамотність, професійна підготовка, конфліктна ситуація.

Умови сучасного професійного середовища є досить конфліктогенними. Особливо негативну роль конфліктогени відіграють у педагогічному середовищі. Молоді педагогічні працівники – випускники вищої школи не завжди можуть конструктивно підійти до вирішення конфліктної ситуації. Останнім часом визначального значення набуває робота з формування конфліктологічної компетентності майбутніх викладачів на етапі їх професійної підготовки до педагогічної діяльності в умовах вищого навчального закладу. У процесі підготовки майбутніх педагогів нагальною залишається проблема теоретичного, методичного, організаційного та практичного забезпечення конфліктологічної освіти. В окремих вищих навчальних закладах проводиться вивчення студентами спецкурсу «Основи конфліктології», проте практичні навички поведінки у конфліктних ситуаціях залишаються недостатньо сформованими. Низький рівень практичного застосування набутих теоретичних знань з конфліктології обумовлює неналежний рівень конфліктологічної компетентності майбутніх викладачів. Саме тому конфліктологічна підготовка педагогічних спеціалістів є досить актуальною та активно досліджуваною серед сучасних науковців.

Проблема конфліктологічної компетентності є основою численних досліджень

(І. В. Козич, А. О. Лукашенко, Н. В. Самсонова, Л. М. Цой, С. С. Філь та ін.) [8; 11; 16; 19; 20]. Проте у сучасній психологічній науці не існує єдиного підходу до визначення структурних компонентів конфліктологічної компетентності педагога. Сама ж конфліктологічна компетентність розглядається як багатогранний феномен: як структурний компонент комунікативної компетентності (А. В. Дорохова, Л. А. Петровська, Б. І. Хасан), як сукупність якостей особистості, що забезпечують успішне виконання професійних функцій (К. М. Дурай-Новакова, Н. В. Кузьміна, Н. Ю. Кулюткіна, В. О. Сластьонін), як складова соціально-психологічної компетентності особистості (А. Я. Анцупов, А. І. Шипілов), як складова професійної компетентності (Е. Н. Богданов, І. В. Ващенко, О. І. Денисов, В. Г. Зазикін, І. В. Козич), як умова успішної адаптації на майбутньому робочому місці (М. І. Христюк), як спеціальна компетентність (Л. М. Цой) [3; 4; 5; 6; 9; 17; 18].

Мета статті полягає у теоретичному аналізі та конкретизації структурних компонентів конфліктологічної компетентності майбутніх вчителів.

Сучасні умови підготовки майбутніх вчителів, шляхом вивчення таких спецкурсів як: «Основи конфліктології», «Соціальна психологія», «Психологія спілкування», формують у

них скоріше конфліктологічну грамотність, конфліктологічну культуру, а не конфліктологічну компетентність. Для того щоб сформувати конфліктологічну компетентність педагога, під час його навчання у ВНЗ, необхідно спочатку визначити структурні компоненти цього поняття.

Г. С. Бережна розглядає конфліктологічну компетентність педагогів як цільову спрямованість процесу конфліктологічної підготовки. Дослідниця вважає, що конфліктологічна компетентність є інтегративним поняттям: компонентом професійної компетентності педагога та видом спеціальної компетентності. На її думку, конфліктологічна компетентність педагогів включає в себе три компоненти: інформаційний компонент; операційний компонент; аксіологічний компонент.

Інформаційний компонент визначає знання щодо причин виникнення конфлікту, специфіки поведінки людини у конфліктній ситуації, типології конфліктів, етапів їх протікання, варіантів поведінки, прийомів протидії та розв'язання конфліктних ситуацій.

Операційний компонент характеризує вміння педагога впливати на конфліктну ситуацію, конструктивно її вирішувати, а також вміння брати на себе відповідальність за наслідки розв'язання конфлікту.

Аксіологічний компонент виконує: мотиваційну, вольову, емоційну, рефлексивну та екзистенціальну функції ефективного управління конфліктами [2].

А. Я. Анцупов та А. І. Шипілов розглядають конфліктологічну компетентність як складову соціально-психологічної компетентності. Учені виділяють наступні її структурні компоненти:

- 1) знання про причини, механізми та закономірності виникнення, перебігу та завершення конфліктів;
- 2) навички конструктивної поведінки на всіх етапах розвитку конфлікту;
- 3) вміння діагностувати конфліктну ситуацію, прогнозувати її динаміку, не допускати деструктивних дій, прагнути конструктивного вирішення конфлікту [1].

На думку Г. П. Щедровського, створюючи ідеальну модель конфліктологічної компетентності необхідно врахувати наступні змістовні блоки: методологічний, теоретичний,

практичний (знання, навички, вміння та досвід роботи у конфлікті) та технологічний блоки, особистісні характеристики конфліктуючого суб'єкта, нормативні та етичні межі конфліктування.

Під методологічним блоком конфліктологічної компетентності розуміється володіння методами діагностики, дослідження, прогнозування, профілактики конфлікту, система принципів та поглядів.

До теоретичного блоку належать знання різних підходів до конфлікту у філософських, психологічних, соціологічних, філологічних вченнях та інших науках і дисциплінах; широкий спектр знань у конкретній професійній діяльності, у якій відбувається робота з конфліктом.

Наповненням практичного блоку є емпіричний досвід взаємодії у конфлікті та моральне самовизначення у знаходженні балансу, рівноваги між власними бажаннями та зовнішніми вимогами.

Технологічний блок є з'єднуючою ланкою між теорією та практикою. Його складовими є гуманітарні технології щодо формування соціальних та психологічних програм діяльності суб'єкта у конфлікті.

Особистісними характеристиками конфліктуючого суб'єкта є його індивідуальні психологічні особливості особистості, такі як темперамент та характер.

До нормативних та етичних меж конфліктування відноситься вміння конфліктуючих суб'єктів взаємодіяти, не виходячи за рамки розумного, чесного та відкритого пред'явлення протиріччя [19].

З точки зору Д. В. Івченка, конфліктологічна компетентність відноситься до соціальної компетентності, котра формується на основі соціального, індивідуального та особистісного рівнів професійної діяльності. Конфліктологічна компетентність розуміється як інтегральна якість особистості, котра складається з конфліктогенних властивостей: інтелектуальної сфери (система конфліктологічних знань, гнучкість розуму), емоційної сфери (рівень самооцінки, рівень впевненості у собі, рівень тривожності), мотиваційної сфери (відношення до конфлікту, рівень мотивації конфлікту), сфери саморегуляції (рівень суб'єктивного

самоконтролю), предметно-практичної сфери (система вмінь вирішення відносних конфліктологічних задач по управлінню конфліктами) [7].

Представниця Московської школи конфліктології Л. М. Цой пропонує схему конфліктологічної компетентності всіх суб'єктів освітньої діяльності, котра базується на світогляді суб'єктів інноваційного розвитку та структурно-функціональній моделі стратегічних суб'єктів. На думку вченої, конфліктологічна компетентність є здатністю суб'єкта освітньої діяльності в ситуації реального конфлікту здійснювати діяльність, направлену на мінімізацію деструктивних наслідків. Вона виділяє п'ять груп складових цієї здатності: цілеспрямованість, рефлексивність, комунікативність, соціальність та здатність до розвитку [20].

А. Б. Немкова розглядає конфліктологічну компетентність як здатність та готовність:

- 1) здійснювати профілактику конфлікту;
- 2) мінімізувати деструктивні форми реального конфлікту та переводити їх в конструктивне русло;
- 3) виступати посередником чи медіатором у вирішенні конфлікту [13].

Л. А. Петровська пропонує розглядати структуру конфліктологічної компетентності через призму характеристик конфліктного спілкування. З цієї точки зору, до основних компонентів, які утворюють конфліктологічну компетентність відносяться:

- «Я-компетентність» – адекватна орієнтація у власному психологічному потенціалі, а також у потенціалі іншого учасника (учасників);
- ситуаційна компетентність – вміння учасників діяти відповідно до ситуації [14].

Д. М. Гришин, А. К. Маркова, Е. М. Павлютенкова, визначаючи структурні компоненти конфліктологічної компетентності, наголошують на трикомпонентній структурі компетентності: змістовна сфера (теоретичні знання з «Конфліктології»), діяльнісна сфера (уміння та навички поводження та вирішення конфліктів) та особистісна сфера (індивідуально-психологічні особливості особистості, котрі впливають на динаміку перебігу конфлікту) [12].

М. І. Леонов пропонує структурно-динамічну модель конфліктологічної компетентності.

На його думку, структурними складовими цієї моделі є соціально-психологічні, операційні та поведінкові характеристики особистості керівника [10].

Н. В. Самсонова конфліктологічну компетентність розглядає як структурний компонент конфліктологічної культури фахівця, та визначає її як систему конфліктологічних умінь щодо розв'язання конфліктологічних завдань [15].

Л. О. Ярослав, розглядаючи конфліктологічну компетентність майбутнього вчителя, виділяє такі її взаємопов'язані компоненти:

- 1) когнітивний компонент – система науково-теоретичних знань різних аспектів конфлікту;
- 2) емоційно-вольовий компонент – здатність особистості до свідомого управління своїм емоційно-вольовим станом у конфліктних та передконфліктних ситуаціях;
- 3) мотиваційний компонент – спрямованість особистості на конструктивне вирішення конфліктної ситуації, відсутність конфліктофобії;
- 4) рефлексивний компонент – здатність особистості до дослідження власного потенціалу та вміння реконструювати компоненти психологічного образу своїх партнерів і конфліктних ситуацій;
- 5) поведінковий компонент – володіння стратегіями поведінки у конфлікті та їх адекватне використання [21].

Вивчення існуючих підходів до розгляду структурних компонентів конфліктологічної компетентності, дозволяє нам представити власне уявлення щодо структури конфліктологічної компетентності майбутнього вчителя, систематизоване нами у два блоки: професійні характеристики та особистісні якості.

До особистісних якостей викладача, на нашу думку відносяться: рефлексія власної поведінки (аналіз діяльності до початку конфлікту, під час його перебігу та аналіз поведінки у постконфліктній ситуації), емпатія (прояв розуміння та співчуття до свого опонента), емоційна гнучкість (здатність до швидкого відновлення емоційного стану у постконфліктній ситуації та контроль над проявом емоцій у конфліктній ситуації), педагогічний такт (дотримання норм поведінки викладача), креативність (пошук нових варіантів розв'язання конфліктних ситуацій, прояв творчості у конфлікті), саморозвиток (здатність до

навчання, самовдосконалення, пізнання нового), самоаналіз (переосмислення власної поведінки та почуттів у конфлікті та постконфліктній ситуації), відкритість (ширий прояв почуттів та думок), етичність (відповідність до етичних та моральних норм суспільства), духовність (прояв високого рівня самоорганізації особистості).

Блок професійних характеристик складають: теоретичні знання стосовно конфлікту, знання корпоративних правил, нормативних документів закладу освіти, знання новітніх методів організації навчальної діяльності; практичні уміння конструктивного вирішення конфліктних ситуацій, уміння організувати роботу групи; навички конструктивної бесіди та навички попередження конфліктних ситуацій.

На основі здійсненого теоретико-методологічного аналізу проблематики конфліктологічної компетентності викладача, ми можемо зробити наступні висновки:

1. Конфліктологічна компетентність є багатограним феноменом. Її сутність та характеристики структурних компонентів залежать від теоретико-методологічної позиції її дослідження.
2. Виділені науковцями структурні компоненти конфліктологічної компетентності взаємодоповнюють один одного.
3. У нашій авторській структурній моделі конфліктологічної компетентності визначені компоненти систематизовані у два блоки: професійні характеристики та особистісні якості.

Перспективою подальшого дослідження проблематики конфліктологічної компетентності вважаємо вивчення функцій, рівнів розвитку, критеріїв сформованості конфліктологічної компетентності майбутніх учителів під час їх навчання у ВНЗ.

Список використаних джерел

1. Анцупов А. Я. Словарь конфликтолога / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. — СПб. : Питер, 2006. — 528 с.
2. Бережная Г. С. Формирование конфликтологической компетентности педагогов общеобразовательной школы : дисс. ... д. пед. наук : 13.00.08 / Г. С. Бережная. — Калининград, 2009. — 336 с.
3. Богданов Е. Н. Психология личности в конфликте : учебное пособие / Е. Н. Богданов, В. Г. Зазыкин. — 2-е изд. — СПб. : Питер, 2004. — 224 с.
4. Ващенко І. В. Конфліктологія та теорія переговорів : навч. посіб. / І. В. Ващенко, М. І. Кляп. — К. : Знання, 2013. — 407 с.
5. Денисов О. И. Проблема конфликтологической компетентности руководителя / О. И. Денисов. — М. : ЭКСМО, 2000. — 315 с.

6. Дорохова А. В. Учебный курс как средство становления конфликтной компетентности подростков : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Анна Владимировна Дорохова. — Красноярск, 1999. — 151 с.
7. Ивченко Д. В. Формирование конфликтологической компетентности специалиста таможенной службы : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Дмитрий Владимирович Ивченко. — Калининград, 2000. — 167 с.
8. Козич І. В. Формування конфліктологічної компетентності соціального педагога в умовах магістратури : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Козич Ірина Володимирівна. — Запоріжжя, 2008. — 254 с.
9. Кузьмина Н. В. Профессионализм педагогической деятельности / Н. В. Кузьмина, А. А. Реан. — СПб. : СПбГУ, 1993. — 63 с.
10. Леонов Н. И. Конфликтология : учебное пособие / Н. И. Леонов. — 2-е изд. испр. и доп. — М. : Изд. Московского психолого-социального института ; Воронеж : Издательство НПО МОДЭК, 2006. — 232 с.
11. Лукашенко А. О. Педагогичні умови формування конфліктологічної компетентності вчителя загальноосвітнього навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Лукашенко Антон Олександрович. — Х., 2006. — 238 с.
12. Маркова А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя / А. К. Маркова. — М. : Педагогика, 1990. — № 8. — С. 82—88.
13. Немкова А. Б. Становление конфликтологической компетенции старшеклассников в условиях внеклассной деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Анастасия Борисовна Немкова. — Волгоград, 2008. — 201 с.
14. Петровская Л. А. Общение – компетентность – тренинг : Избранные труды / Л. А. Петровская. — М. : Смысл, 2007. — 687 с.
15. Самсонова Н. В. Конфликтологическая культура специалиста и технология ее формирования в системе вузовского образования : Монография / Н. В. Самсонова. — Калининград : КГУ, 2002. — 148 с.
16. Філь С. С. Формування компетентності студентів університету у вирішенні конфліктів / С. С. Філь // Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Додаток 4, т. IV). — К. : Ін-т вищої освіти АПН України, 2010. — С. 377—384.
17. Хасан Б. И. Конструктивная психология конфликта / Б. И. Хасан. — СПб. : Питер, 2003. — 250 с.
18. Христюк М. В. Конфліктологічна компетентність студентів як умова їх успішної адаптації на майбутніх робочих місцях / М. Христюк // Ценностные ориентиры студенчества: особенности формирования в современных условиях: прогр. и материалы XVIII междунар. студен. науч. конф., 16 апр. 2011 г. / Нар. укр. акад. — Харьков, 2011. — С. 110—111.
19. Цой Л. Н. Практическая конфликтология. Книга первая / Л. Н. Цой. — М. : 2001. — 233 с.
20. Цой Л. Н. Современные образовательные технологии в обучении HR-менеджеров: путь к конфликтологической компетенции / Л. Н. Цой // Журнал «Кадровик». — 2012. — № 3. — С. 122—128.
21. Ярослав Л. О. Психологічний аналіз структури конфліктологічної компетентності майбутнього вчителя / Л. О. Ярослав // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. — 2010. — № 1. — С. 56—62.

LIUDMILA MUKHINA
Mykolaiv

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF STRUCTURAL COMPONENTS OF THE CONFLICTOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

This article provides a theoretical review of the scientific literature on the problems of conflictological competence of teachers. The urgency of research on conflictological competence. It was determined that the formation of conflictological competence is one of the priorities in terms of educational and professional training of future teachers while studying at university. The implementation of this task is possible by studying the course «Basics of Conflictologic». Particular attention should be paid to practical skills of behavior in conflict.

Established that the conflictological competence is complex, multidimensional phenomenon. Some scientists consider the conflictological competence as part of the of professional competence as an independent competence as part of communicative competence as a condition of successful adaptation to the workplace. It was found that approaches to determine the structural components of the conflictological competence of future teachers depend on theoretico-methodological positions their research. General structural components of conflictological competence are: gnostic component motivational component, a reflective component, a behavioral component, emotional and volitional component.

Based on the analysis of selected structural components of their conflict competence of future teachers, we were grouped into two substantive parts: professional performance and personal qualities.

Key words: triggers, education of the conflictological, the conflictological cultural, conflictological competence, the conflict training, subjects of educational activity, the conflict literacy, vocational training, conflict situation.

ЛЮДМИЛА МУХИНА
г. Николаев

СТРУКТУРА КОМПОНЕНТОВ КОНФЛИКТОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

В статье представлен теоретический обзор научной литературы, касающийся проблематики конфликтологической компетентности учителя. Обоснована актуальность исследования проблемы конфликтологической компетентности. Определено, что формирование конфликтологической компетентности является одним из приоритетных заданий в условиях профессиональной подготовки будущих учителей во время обучения в ВУЗе. Установлено, что конфликтологическая компетентность является сложным, многоаспектным феноменом. Выяснено, что подходы к определению структурных компонентов конфликтологической компетентности будущего учителя зависят от теоретико-методологических позиций их исследования. На основе проведенного анализа выделены собственные структурные компоненты конфликтологической компетентности будущего учителя.

Ключевые слова: конфликтогены, конфликтологическое образование, конфликтологическая культура, конфликтологическая компетентность, конфликтологическая подготовка, субъекты образовательной деятельности, конфликтологическая грамотность, профессиональная подготовка, конфликтная ситуация.

Стаття надійшла до редколегії 29.02.2016